

GATT ve SON GELİŞMELER

Prof. Dr. Orhan OĞUZ

Giriş

İkinci dünya savaşı birçok iktisadi müesseselerin kuruluşunun adeta başlangıç tarihi olmuştur. Bu tarihten itibaren milletlerin kendi siyasi ve iktisadi sorunlarını milletlerarası kuruluşlar içinde çözümlene alışkanlığını kazanmaya başladıkları ve çıkarlarının bu yolda olduğu inancını paylaştıkları görülmektedir.

Ancak hemen söyleyelim ki, bu inanç ve onun mahsulü olan kuruluşlar, sömürgecilik devrinin kapanmasını takiben, irili ufaklı yeni hür devletlerin doğumu sırasında düşünen bazı kafalarda tereddüt ve endişeleri de beraberinde getirmiştir. Bu tereddüt ve endişeler, sömürgeci devletlerin uluslararası kuruluş düzenleri ile eski çıkarlarını tekrar sürdürmek iddiasında toplanmaktadır.

Bu sebeple, günümüzde, her sahada artış gösteren uluslararası ilişkilerin ortaya çıkardığı bu tür çeşitli kuruluşları, her ülkenin çıkarlarını koruması açısından, dikkatle incelemek; onların bünye ve çalışma şekillerini iyi bilmek zorunluğu hâsıl olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bu zorunluk ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu ülkeler uluslararası kuruluşların işleyişinde çıkar çarkını, daima kendilerine dönük şekilde kullanmak zorundadırlar. Aksi halde büyük devletlerin himayesine sığınmak onların yönettiği ekonomiler olmak tehlikesi bu ülkelerde çabuk aşılabilir bir sınır olmaktadır. Bu yazının amacı da, uluslararası kuruluşlardan birisi olan GATT'in yapısını ve çalışma şeklini açıklamaktan ibarettir.

1 — Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) Doğuşu

GATT İkinci Dünya Savaşını takiben kurulan ve bugün daha fazla önem kazanan örgütlerden birisidir.

Daha İkinci Dünya Savaşı devam ederken Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkeler dünya ticaretinin geliştirilmesi çarelerini arayıp konferanslar düzenlemekteydiler. Bu ülkeleri beynelmilel ticaretin geliştirilmesine sevkeden sebepler arasında, kendi çıkarlarının dışında, sadece insanî duygular olduğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Dünya ticaretinin gelişmesinin, bu alanda büyük faaliyetleri olan ülkeleri geniş ölçüde yararlandıracağı buna mukabil uluslararası ticarete girememiş veya girmiş olupta bu alandaki hissesi gayet sınırlı bir ülkenin çıkarının aynı oranda küçük olacağı aşikârdır.

Hattâ bu yollardan kurulan mekanizma ile artan dünya ticaret hacmi içinde, ticaret hadlerinin hangi ülkeler lehinde tecelli ettiğini ve geliştiğini bugüne kadar elde edilen rakkamlarla açığa vurmak mümkündür. Nitekim istatistikî veriler göstermektedir ki, az gelişmiş ülkeler, bu teşkilâta rağmen, her zaman olduğu gibi yine aynı şekilde, tarımsal ürünlerini ihraç ederek ticaret hadlerinin aleyhlerine işlemlerini önleyememişlerdir.

Bu çok özet açıklamadan sonra 1 Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT anlaşmasının mahiyetine kısaca değinelim.

² — *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının Mahiyeti* :

Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması kısaltılmış şekli ile GATT, uluslararası ticareti geliştirmek için anlaşmaya imza koyan ülkeler arasında çok taraflı tarife müzakereleri yaparak, önleyici ve engelleyici hükümleri azaltmayı öngörmektedir.

Bu anlaşmaya yürürlük tarihine kadar imza koyan ülkeler: Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Belçika, Birmanya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Fransa, Güney Afrika, Güney Rodezya, İngiltere, Kanada, Küba, Lübnan, Lüksemburg, Hindistan, Hollanda, Norveç, Pakistan, Seylân, Suriye, Şili, Yeni Zelanda'dır.

GATT anlaşmasına göre yeniden üye olabilmek için anlaşan ülkelerin 2/3 çoğunluğu ile karar almak zorunluğu vardır.

Nitekim bu hüküm bugüne kadar işletilerek GATT'a dahil ülkelerin adedi ayrılanlardan sonra 75 rakkamının üstüne çıkmıştır. Bu ülkelerin isimleri şunlardır :

a — Âkit Taraflar :

Almanya Fed. Cum.	Hollanda	Nijerya Fed. Cum.
A. B. Devletleri	İngiltere	Nikaragua
Arjantin	İrlanda	Norveç
Avustralya	İspanya	Orta Afrika Cum.
Avusturya	İsrail	Pakistan
Barbados	İsveç	Peru
Belçika	İsviçre	Polonya
Birmanya	İtalya	Portekiz
Brezilya	İzlanda	Rodezya
Burundi	Jamaika	Ruanda
Çad	Japonya	Senegal
Çekoslavakya	Kamerun	Seylan
Dahomey	Kanada	Sierre Leone
Danimarka	Kenya	Şili
Dominik Cum.	Kıbrıs	Tanzanya
Endonezya	Kongo Cum. (Brazavil)	Togo
Fildişi Sahili	Kore Cum. (Güney)	Trinidad ve Tobago
Finlandiya	Küba	Türkiye
Fransa	Küveyt	Urganda
Gabon	Lüksemburg	Uruguay
Gambiya	Madagaskar	Yeni Zelanda
Gana	Malavi	Yugoslavya
Güney Afrika	Malezya	Yukarı Volta
Güyan	Malta	Yunanistan
Haiti	Moritanya	
Hindistan	Nijer	

b — Geçici olarak katılmış bulunan memleketler :

Birleşik Arap Cumhuriyeti
Tunus

c — GATT'in «Fiilen - de facto» uygulandığı memleketler :

Botsvana	Maldiv Adaları
Cezayir	Mali
Kongo Demokratik Cum.	Singapur
Lesoto	Zambiya
Kamboç	Moris Adası
Güney Yemen	

3 — GATT'ın Organları :

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşma Teşkilâtı üçlü bir kuruluşa dayanmaktadır.

a — Genel Kurul: Anlaşmaya imza koyan devletlerin yetkililerinin toplanması ile meydana gelir. Genel kurul karar organıdır. Üye ülkelerin anlaşmanın aksayan taraflarını tartışacakları yer gene burasıdır.

Genel kurul normal olarak yılda bir defa toplanır.

b — Konsey: GATT'ın merkezi olan Cenevre'de ülkelerin daimi temsilcileri konseyi meydana getirir. Genel Kurul toplantılarına hazırlık çalışmaları yapar. Bir yıllık süre içinde çıkan müstacel işleri inceler. Anlaşmacı ülkelerde tavsiyelerde bulunur. Önemli işleri Genel Kurula bırakır, ikinci derecede önemli işler hakkında karar yetkisi vardır.

c — Sekreteryâ: Anlaşmanın işliyebilmesi için her türlü sekreterlik hizmetlerini yapar. Bugün bu hizmetler için, umum müdürlük ticaret politikası, ticarî istihbarat, enformasyon v.s. hizmetleri için istihdam etmekte olduğu eleman sayısı yüzün de üstüne çıkmış bulunmaktadır.

4 — Son Gelişmeler ve Eğilimler :

GATT'ın kuruluş amaçları ve teşkilâtı hakkında gayet kısa bilgi verdikten sonra bu kuruluş içinde son senelerde meydana gelen gelişme ve eğilimlere değinelim.

GATT'ın ilk kuruluşunu bir tüccar kulübüne benzetmekle herhâlde büyük hata yapılmamış olacaktır. Bu teşkilâtı gelişmiş ülkelerin ve geniş ihracat yapan milletlerin menfaatine çalışan bir mekanizma şeklinde nitелеmek de mümkündür. Çünkü GATT, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı dışında kurulmuş bir organizasyondur. Onun için iç yapısı ve çalışma biçimi oldukça değişikdir.

Birleşmiş Milletlerde ve dünya kamu oyunda az gelişmiş, veya gelişmekte olan ülkelerin sorunları konuşulmaya başlandıktan sonra GATT'da hakim olan unsurlar arasında bir yön değiştirme eğilimi hissedilmiştir. Hattâ Birleşmiş Milletler içinde az gelişmiş ülkelerin sorunlarının ele alınması için örgütlenme zorunluğu önesürülüp UNCTAD ⁽¹⁾ gibi bir kuruluşa gidilme kararından

(1) Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı.

sonra, muhtemelen, GATT'ın dağılma veya fonksiyonunun azalması, tehlikesi karşısında bazı tedbirlerin alınması yoluna gidildiği müşahade edilmiştir. Bu konuda bilhassa Prof. Haberler'in hazırladığı bir rapor işaret ettiğimiz bu hususları doğrulamaktadır.

Bütün bu olaylar GATT'ı bazı yeni kararlar almaya ve bunları uygulamaya adeta zorlamıştır. Bunun sonucu olarak GATT az gelişmiş ekonomilere yardım için üç komite kurmuş bulunmaktadır.

Bunlardan birinci komite, tarife müzakerelerini hazırlayacaktır. Ancak bu komiteye sanayici ülkelerin az katılması ve tespit edilen tavizlerin gayet sınırlı bulunması, bu yolda elde edilecek başarı imkânını tamamen ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

İkinci komite, tarımsal maddeler ticaretini ve az gelişmişlerin bu yoldan ihracat gelirlerinin arttırılmasını ve çeşitlendirilmesini öngören çalışmalar yapacak bir komitedir. Fakat yine GATT bünyesi içinde daha sonra kurulan Kalkınma Komitesine bu komitenin katılmasıyla çalışmaları sona ermiş bulunmaktadır.

Üçüncü komite ise, az gelişmişlerin her sektörde ihracatlarının arttırılması ve çeşitlendirilmesi yolunda faaliyet göstermek amacını taşıyordu. Ancak, 1962 yılında Başkan Kennedy'nin senatodan çıkarttığı «Ticareti Geliştirme Kanunu»na göre aldığı yetki ile GATT müzakerelerine katılıp Kennedy müzakereleri (2) diye adlandırılan çalışmalar başlayınca bu da işini bitirmiş oldu. Mafih bu komitenin, üye ülkelerde etüt ve envanter çalışmaları yaparak ihracat ve ithalattaki engelleri tespit etmiş olduğunu zikredebiliriz.

Neticede, ikili anlaşmalar yolu ile üye ülkelerin ticaretini engelleyen sebepleri ortadan kaldırmak amacını taşıyan GATT'ın işleyiş ve politika tarzı maalesef az gelişmiş ülkeler lehine bir sonuç sağlayamadı.

Diğer taraftan 4 Mayıs 1964 tarihinde Kennedy müzakereleri GATT içinde fiilen başlayınca üye ülkelerin hazırlıklı olmamaları sebebiyle tartışmalar 30.6.1967 tarihine kadar uzadı ve buna rağmen istenilen bir anlaşmaya varılamadı.

Kennedy müzakereleri GATT içinde alışılmış usule göre madde madde olmadı. Tarifelerde % 35 den % 50 ye varan indirim ya-

---

(2) Kennedy Round.

pılması istendi. Buna rağmen müzakereler ikili cerayan etti ve fakat taviz listesi anonim oldu.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma konferansının bu alana katılmasının tesiri altında GATT anlaşmasına bir bölüm ve 3 madde ilâve edilerek az gelişmiş ülkelerin ticaret ve gelişmesine ilişkin hükümler getirildi ve daimi karakterde Ticaret ve Kalkınma Komitesi kurulmuş oldu. Bütün âkit taraflar buna üye olmuştur. Bu gayretler az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelerin verecekleri karşılıksız tavizleri öngörüüyordu. Fakat herşeye rağmen daha sonraki uygulamalar zengin ülkelerin gene de karşılık bekledikleri gerçeğini ortaya koymuştur.

Kennedy müzakereleri Kasım 1967 tarihinde bittikten sonra GATT içinde yeni bir çalışma programı tespit edilmişti. Bu program uyarınca iki komitenin kurulması da öngörülmüştü. Birinci komite Türkiye'nin müşahit olarak bulunduğu *Sanayi Malları ve Ticaret Komitesi*, ikincisi de memleketimizin üye olduğu *Ziraat Komitesidir*. Bütün bu çalışmalar, sözde az gelişmiş ülkelerin ticaretlerini geliştirmek, mevcut engelleri ortadan kaldırmak için yapılyordu. Bunun için âkit tarafların tarife dışı ve tarife benzeri engelleri tespit ediliyor, ihracat mallarının karşılaştıkları güçlükler aranıp bulunuyor, onların envanteri yapılyordu. Bunları yapmakta ki amaç, kurulan Sanayi Malları ve Ticaret Komitesi'nin, tespit edilen hususlar üzerinde çalışması ve müzakereleri yürütmesi idi.

Ziraat Komitesi ise az gelişmiş ülkelerde bu sektörün canlanıp ekonomiye geniş katkıda bulunması için gerekli araştırmayı yapacak ve âkit taraflara tavsiyelerde bulunacaktı. Bu gaye ile komite bir anket tertipledi ve tanzim edilen soruları üyelere gönderdi. Bu ankete ziraatçiler pek fazla ilgi göstermedi.

Türkiye'nin cevabı ise, bu sektördeki zeytin, zeytin yağı, şarap, yağlı tohumlar, hububat, tütün, turuncgiller, fındık, şeftali v.s. için uygulanan politikanın hesabından ibaretti.

Esasen komitenin toplanma, çalışma ve karar alma usulleri ile sonucun ne olacağı belli edilmemişti.

Bu suretle GATT içinde mutlaka bir reform yapmak ihtiyacı her zaman hissedilmekte ve fakat ihtiyaç, gelişmiş ülkelerin çıkarlarına dokununca herşeyin sadece fikriyat sahasında kaldığı görülmektedir. Bu statü ve bu davranış içinde GATT'ın daha uzun

yıllar faaliyetini devam ettirmesi herhalde güç olacaktır. Belki Birleşmiş Milletler bünyesi içinde yeni bir örgüt kurularak GATT'ın fonksiyonlarını da kapsayacaktır. Veyahut GATT teşkilâtı, zengin ülkelerin kabulü olmaktan kendini kurtaracak çareleri arayıp bulacaktır.

Bugün dünyanın nüfus ve yüzölçümü bakımından büyük çoğunluğunu az gelişmiş ülkeler teşkil etmektedir. Artan dünya ticaretinde ticaret hadlerinin az gelişmişler aleyhine işlediği de bir gerçektir. Dünya ülkeleri ve insanları arasında sosyal adaletin tartışıldığı bu günlerde gelişmemişlerle, az gelişmişler arasındaki uçurumun genişlemesine hizmet eden fikir ve davranışlar geçerli olmayacaktır.